

Gáspár Ferenc

OSKAR KOKOSCHKA AZ OLASZ FRONTON – 1916

Újabb adalékok Rippl-Rónai és Kokoschka kapcsolatáról

Az 1999 május–novembere között Magyarországon és Ausztriában Oskar Kokoschka grafikai műveiből megrendezett vándorkiállítás katalógusában Sümegi György tollából megjelent tanulmányban olvashatjuk: „Oskar Kokoschka magyar és magyarországi kapcsolatainak története nincs feldolgozva, pedig a gazdag árnyalatokban színezett mozaikok egyfajta teljességet sugallnak. Az Oskar Kokoschka személyisége által egybeforrasztott életút és életmű parcelláiban egyaránt vannak fölleltározandó események és művek.”¹

Az *Ars Hungarica* 1998/2 számában *Rippl-Rónai az olasz fronton* címmel megjelent írás egyik fejezete (*Barátom Kokoschka*) a Sümegi György által elvégzendőnek tartott feltáró munka kezdeti lépésein már túljutott, felvállalva a további kutatás hozományaként elkerülhetetlenül szükségessé váló korrekciós kényszert.² A magyarországi közgyűjteményekben és könyvtárakban fellelhető magyar és idegen nyelvű tanulmányok áttekintésére alapozva a közleményben az a sommás megállapítás olvasható, hogy Kokoschka saját megnyilvánulásaiban, illetve a vele foglalkozó kiadványokban – egy több helyen is megjelent közös fényképükön túlmenően – nincs nyoma a magyar festővel történt találkozásnak.

Kokoschka leveleinek teljes gyűjteményét megismerve ez a vélemény a továbbiakban nem tartható.³

Az olasz fronton közösen átélt napokat Rippl szemszögéből már ismerjük.⁴ A következőkben ugyanezt az időszakot – a levelekből nyerhető tényekre alapozva – Kokoschka oldaláról is megkíséreljük bemutatni. Kokoschka a galíciai fronton 1915-ben elszenvedett súlyos sérüléséből felépülve 1916 kora nyarán – önéletráisa szerint – saját kezdeményezésére került vissza a hadszíntérre: „... Hogy frontszolgálatra valaha alkalmas legyek még, arra gondolni se lehetett. Fönnállt az a veszély, hogy irodai szolgálatra osztanak be. Azon voltam, hogy ezt minden eszközzel megakadályozzam, hiszen irodában csak bajt csinálhattam volna, akadályoztam volna a központi hatalmak győzelmét. Az a lehetőségem adódott, hogy mint összekötő tiszt az olasz fronra küldessem magam: újságírók, festők és hadirajzolók egy csoportját kellett vonaton Laibachba kísérem, ott átadnom a hadseregarancsnokságnak, ahonnan aztán kihelyezték őket az egyes ezredekhez.”⁵

Kokoschka visszaemlékezéseit, amelyek 85-ik születésnapjára jelentek meg, több mint 50 évvel az eseményeket követően, a megszépítő távlatból jegyzete le. Ezért aztán korabeli lelkiállapotát jobban tükrözi az a levél, amelyet indulása előtt írt Albert Ehrensteinnek.⁶ Ebben olvashatjuk: „... Én még 5 napot maradok itt, és 14-én meg kell kezdenem a rettegett utazást a festőkkel, ami rövid időn belül biztosan a fejembe fog kerülni. Megpróbálom L. Kestenbergen keresztül elérni – akit egyébként kérek üdvözölni –, hogy meghívást kapjak a német főparancsnokságtól, Bódétól származó ajánlás révén, kíváncsian várom az eredményt.

... Engem már halálosan fáraszt az élet, a világvégét várom, amikor remélhetőleg akad majd egy földdarab, ahol kipihenhetem magam. Bécs, 1916. 7. 10.⁷

Július 15/16-án Klagenfurtba érkezik onnan küldi üdvözlőlapját szüleinek,⁸ amit a következő napon egy újabb, számunkra nagyon fontos levél követ: „Klagenfurt, 1916. 7. 17.

– Kedves anya, újfent hatalmas szerencsém volt. Az a dolog, amit Loos H.-nál kezdeményeztet, sikerülhetett volna, de azután 14 nap múlva felfelé kellett volna utaznunk, ahol rossz az élelmezés és az elhelyezés, mert valamennyi szállást már elfoglalták a magasabb rangú tisztek. Most lehetőség adódott rá, hogy a leghíresebb magyar festővel, Rippel-Ronaival – akivel úgy bánnak mint egy lány tojással – Laibachba jöjjenek, ahol minden kényelmes és kulturált. Ráadásul a főparancsnok egy közismerten művészetkedvelő tábornagy. Én vezetem a csoportot, és én vagyok a felelős mindenért, a festők munkájáért, a felvezetésért, utazásért, étkezéssért stb. közvetlenül az itteni főparancsnokságnak. Hat hetet maradok ott, aztán 6 hét szabadságot kapok. Az átutazás közben valószínűleg 1–2 napot Bécsben töltök. – Minden jót és szívélyes üdvölet apának, Neked és Patockaéknak. – Oskar.⁹

A levél tanúsága szerint Kokoschka tiszttában volt Rippl művészi tekintélyével, ebből az sem von le semmit, hogy következetesen rosszul írta a magyar festő nevét. Azt a kérdést, hogy Kokoschka már korábban ismerte-e a magyar festő munkásságát is, vonatkozó dokumentumok hiányában nehezen válaszolhatjuk meg. Az kétségtelen, hogy lett volna lehetősége ismerni, hiszen az 1914-es bécsi magyar képzőművészeti kiállítás egyik sztárja Rippl volt, aki Maillol portréjával elnyerte a nagy állami aranyérmét. A tárlat a korabeli osztrák és magyar sajtó szerint „fényes külsőségeivel” valódi társadalmi eseménynek számított.¹⁰ Ezzel ellentétben ugyanerre a kérdésre – hogy vajon Rippl ismerte-e Kokoschka művészetét – a választ határozott igennel adhatjuk meg.¹¹

Kokoschka útja Klagenfurtból az Isonzó frontra vezetett: „Isonzo-front, 1916. 7. 21. – Kedves Szüleim, egy Kärtneren át vezető csodálatos utazást követően a céllunkhoz értünk, ahol egy tiszt kocsival már várt bennünket. Ezt követően óxelenciájánál nagy hebegés közepette jelentést tettünk.

Most az étkezés után vagyunk. Először mint rangban a legfiatalabbat a macskaasztalhoz ültettek. Siralmas hangulatom csak akkor javult, amikor barátom Rippel-Rónai közölte exellenciájával, hogy én jó festő vagyok, s felszólítottak, hogy üljek vele vis á vis, most újra ki vagyok engesztelve. Mivel innét egyáltalán semmiről sem tudok tudósítani, az ellenségből csak azokat az „orosz” foglyokat látjuk, akik az utat építik, nem fogok naponta írni, hanem csak miután valamit dolgoztam. Azt hiszem sokat fogok portrézni. Komolyan tanácsolom nektek, még ebben a hónapban utazzatok vidékre, ott az ember rögtön egészséges és vidám, mint én most. Sok sok üdvölet – a ti Oskarotok.”¹²

Július 26-án kelt levelében egészen pontosan megjelöli tartózkodási helyét: Feldpost 310, ami a valóságban a 15. (Sarajevo) hadtest főparancsnoksága, és egyúttal a sajtóhadiszállás is.¹³ Ezek az adatok pontosan egybevágóak a Rippl dokumentumokból nyerhető információkkal. A két Ripplvel kapcsolatos levél ismeretében talán nem túl merész a következtetés, ha feltesszük, hogy az önéletrajzában leírt hirtelen elhatározását („Váratlanul saját magam számára is jobb lehetőségnek tetszett, ha nem jelentkezem Bécsben, hanem csatlakozom egy honvédezedrehez, amelynek ezredese rokonszenvezett velem”) a magyar festő tekintélyéből

Rippl-Rónai József: Ütegállás, pasztell

származó előnyökkel együttjáró biztonságérzet motiválhatta. Ezért aztán maradt Ripplvel, és az elkövetkező napokban sokat utazgattak együtt. Bizonyítékai ennek azok az ugyanazon a napon íródott levelek, amelyek egyike Bécsbe, a másik Budapestre volt címezve: „Isonzo-front, 1916. 7. 27. – Kedves Emil és Bibsch. Szívélyes üdvözet az Isonzo frontról. Csodálatosan utazom, legtöbbször fiákerrel vagy lóháton a csapatommal az egyik parancsnokságtól a másikig. 22-én újra a kiindulóponton vagyok, onnan megyünk Mähisch-Ostrauba. Remélem, hogy ott egészségben öllek benneteket. Sok csók és szívélyes üdvözet – a ti öreg Oskarotok.”¹⁴ – „Csütörtök 1916. július 27. – Kedves Bandim és Kedves kis Csinszka. Egy hét óta ezen a vidéken kóborgom Kokoschkával – még 5 hétig fog tartani a dolog. Gyönyörűen néznek le ránk az olasz hegyek és 28-asok. Mindenesetre izgató az eset, de dolgozni nem egészen könnyű. Itt csupa magyar tiszt urakkal élünk igen jól, szépen. – Ölel benneteket Jóskád.”¹⁵

Hirtelen jött elhatározását Kokschkának valóban nem kellett megbánnia, hiszen valóban „szépen és jól” élt a magyarok társaságában: „Csodálatosan alszom, úgy étkezem mint egy nagyfejedelem. Vaj, bor és fehérliszt: a hátszországban erre nem is gondolhatnak az emberek”.¹⁶ Nyoma sincs már a világfájdalomnak és a sírbavágyásnak: „Isonzó front, 1916. 8. 05. – Kedves Szüleim. Az idő szörnyű gyorsan eltelik, két hét múlva újra vissza kell utaznom, pedig én igen szívesen vagyok itt. Ahol lakom van elektromos áram, a sziklába vajt csapatlakások fával és sző-

vettel vannak tapétázva, van strand napozóval, meleg kádfürdők és bőséges választék a központi konyháról. Gondold el, csirke, uborkasaláta, almásrétes és hasonló Bécsben ismeretlen ízek. Esküszöm minden igaz!”¹⁷

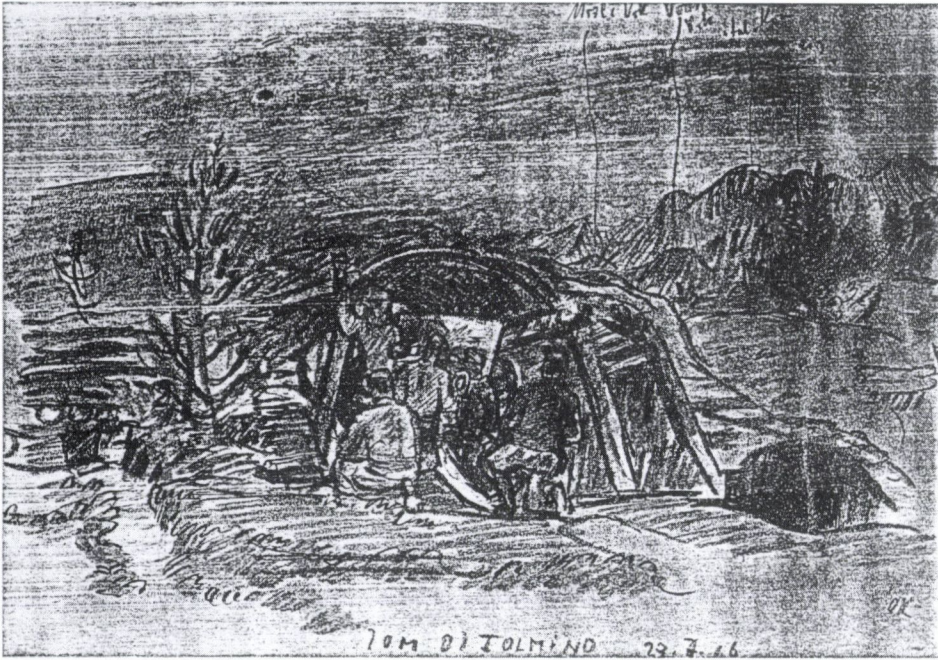
Annak ellenére, hogy március közepétől, az 5. Isonzó csata befejeződésétől az olasz hadszíntér Isonzó – Doberdó vonalán a harcéri események elcsitultak, a frontvonal mögött tartózkodók is ki voltak téve a tüzérségi párbajok okozta veszélyeknek: „Isonzó front, 1916. 7. 30. – Kedves Loos, ma az egyik faluban amelyet kettészél a lövészárók, másodsor is áttemem a tűzkeresztségen. A falu valaha csodaszép volt, de mára már rommá lótték. Előbújtam a lövészárokból és elkezdtem rajzolni a templomot. Az ellenség észrevette hogy rajzolok és srápnelfelhőt zúdított rám, amely öt lépésre tőlem lerombolt egy házat. Meg kellett várnom az újratöltést és aközben a romok között elmenekültem. A romos templomból, bár ott sok szép régi tárgy hevert szerteséjjel, babonából én csak egy bolyhos virágot hoztam el. A virágot elküldöm Weidinglauba (a fiatal Dietrichstein hercegnőnek, akinek a Bach kantátát ajánlottam). – Szívélyes üdvözet – az ön öreg OK-ja.”¹⁸

Érdekes egybeesés, hogy pár nappal később Rippl is „majdnem etlalálta” egy srápnal szilánk.¹⁹ A korábbi vélekedéssel ellentétben az olasz fronton nemcsak Rippl, hanem Kokoschka is szorgalmasan dolgozott: „Két blokkot telerajzoltam, kötelesség meglehetősen teljesítve, a lelkiismeret nyugodt.”²⁰ Művei – Rippl hasonló tárgyú alkotásaival ellentétben – a tárlatokon láthatók: 1994-ben az Albertinában 7, 1986-ban a centenáris kiállítás sorozaton Londonban, Zürichben és New-Yorkban 3-3 pasztellképe is közönség elé került.²¹

Erőfeszítéseim ellenére továbbra sem sikerült nyomára bukkanni annak, hogy Kokoschka Rippl lefestette volna. Az is igaz, hogy a korábban említett két vázlatfüzet tartalma számomra ismeretlen, továbbá több ebben az időszakban készült műve lappang.²² Reményeim szerint a bécsi Kokoschka Központban végzendő kutatás még módosíthatja ezt a képet, amely – ha igazolódna – számunkra meglehetősen fájdalmas lene. Nehéz elfogadni ugyanis, hogy Kokoschka, aki a jelek szerint az olasz fronton többet köszönhetett Rippl-Rónainak, mint Rippl őneki, ennyire közömbös lehetett festőtársával szemben. Ezzel együtt Kokoschka háborús művei közül jóval több műalkotás hozzáférhető a kutatás és az érdeklődő tárlátogatók számára, mint magyar társa esetében.

Érdekes és tanulságos lehetne a hasonló helyszínen hasonló időben és körülmények között készült művek összevetése, hiszen két szuverén festőegyéniség áll egymás mellett. Jelen írásnak nem célja a művek bemutatása vagy elemzése, ezért most állításom alátámasztására – kizárólag illusztrációként – csupán két alkotást idézek fel ezek közül.

Augusztus elején az olasz offenzíva térnyerését követően Rippl hazatér. Talán ezzel hozhatók összefüggésbe Kokoschka sorai: „... új szállásra költöztem. Egy nagy hotelben lakom, ahová Bécsből néhány festő barátom érkezett. Ennek nagyon örülök, mivel az utóbbi időben nagyon unatkoztam, mert egyedül laktam...”²³ A frontról keltezett utolsó levelében arról ír, hogy „... úgy gondolom hogy szeptember1-je után ismét Bécsben leszek egy pár hét kikapcsolódásra. Egyébként itt a lövészároka egyformán hull az eső és a gránátok, amit csak a magyar urak különleges szeretetreméltósága ellensúlyoz, akik mindig hagyományos vendégszeretettel fogadnak.”²⁴ A sors kiszámíthatatlansága, hogy alig pár nappal a tervezett hazautazása előtt sérül meg. A magyarok nyújtják részére az első segítséget.²⁵

Oskar Kokoschka: Lom di Tolmino, 1916. pasztell

Rippl még megemlíti egyszer Kokoschkát (1917-ben),²⁶ de utjaik már 1916 augusztusában véglegesen eltávolodtak egymástól, hogy soha többé ne találkozzanak, ne levelezzenek, és ne is emlékezzenek meg egymásról, és az együtt eltöltött napokról.²⁷

JEGYZETEK

- ¹ SÜMEGI György: Oskar Kokoschka magyar kapcsolataiból: két 56'-os litográfiája. Oskar Kokoschka grafikai műveiből. Vándorkiállítás Magyarországon és Ausztriában, 1999. Katalógus. 31.
- ² GÁSPÁR Ferenc: Rippl-Rónai az olasz fronton. *Ars Hungarica*, 1998. 2. 385.
- ³ Oskar KOKOSCHKA: *Briefe (1905–1919)*. Düsseldorf, 1984. Fontosnak tartom hangsúlyozni hogy a korábbi dolgozat Kokoschka leveleinek angol nyelvű kiadását használta fel (Oskar KOKOSCHKA: *Letters 1905–1976*. London 1972.) amiből – amint az utóbb kiderült – sajnálatos módon hiányoztak a téma megfelelő feldolgozását

lehetővé tévő dokumentumok. A kötet a vizsgált időszakból mindössze két levelet, a július 10 és az augusztus 21-i keltezésűeket tartalmazza. Mindezeket tetézte – és ez is csak az eredeti német nyelvű levelekkel történt összevetés során derült ki –, hogy a felhasznált angol fordítás nem is fedte teljes valóságában a század elejei „bécsi német” nyelvhasználatot.

⁴ GÁSPÁR: i. m. 385–400

⁵ Oskar KOKOSCHKA: *Életem*. Budapest, 1974. 124. Eredeti kiadás: Oskar KOKOSCHKA: *Mein Leben*. München, 1971.

⁶ Albert Ehrenstein (1886–1950) magyar származású, hányatott sorsú író, költő

- akihez Kokoschkát „életreszóló barátság” kötötte. Kokoschka illusztrációkat készített Ehrenstein *Tubutsch* című művéhez, megfestette portréját. Az író verset írt a festőről, amit Kokoschka igen nagyra értékelt. A háborút követően segítette a festőt életének nehéz szakaszában, aki később magával vitte őt Egyiptomba és Palesztinába.
- ⁷ Briefe, I. 241.
- ⁸ Briefe, I. 241.
- ⁹ Briefe, I. 242.
- ¹⁰ Többek között: Somogyi Hírlap, (11) 1914. 66. 2, Somogyvármegye, (10) 1914. 89. 6, A Hét, 25. 1914. 17. 279. A Die Zeit kritikáját magyar fordításban teljes egészben közli a Somogyi Hírlap, (11) 1914. 80. 3.
- ¹¹ GÁSPÁR 396.
- ¹² Briefe, I. 242.
- ¹³ Levél Erich Mandl-hoz: Briefe, I. 243. A Kuk 15. Korpskommandó töredékes fondjaiban valamennyi Korpskommando-befehl 1916 júliusában a Feldpost 310-en kelt. Hadtörténeli Intézet és Múzeum Levéltára Budapest.
- ¹⁴ Briefe, I. 243.
- ¹⁵ SZABADI Judit: Így élt Rippl-Rónai József. Budapest, 1990. 2.27.
- ¹⁶ Levél szüleikhez: 1916. augusztus 2. Briefe, I. 244.
- ¹⁷ Briefe, I. 245.
- ¹⁸ Briefe, 244. és Életem 124. Adolf Loos (1870–1933) kiváló építész, tervező, teoretikus. Számos építészettörténeli jelentőségű épületét tartja számon a szakirodalom. Kokoschka művészetének első értékelője és ismerője. Barátságuk 1908-ban azzal kezdődött, hogy Loos megvásárolta Kokoschka óriási botrányt kiváltó *Harcos* című szobrát. Kokoschka Életem című könyvében nagy szeretettel emlegeti és gyakran foglalkozik vele.
- Alexandrine Menssdorff-Dietrichstein grófnő gondos ápolásának köszönhetően csökkentek Kokoschka pszichés, fóbias panaszai a galíciai sérülését követő lábadozás során. A hálás Kokoschka verset írt a fiatal grófnőnek *Ajánlás* címmel, ez a vers került a Bach kantáta kötetébe.
- ¹⁹ Somogyi Hírlap, (13) 1916. 185. és MNG Adattára 2048/1979
- ²⁰ Levél szüleikhez: augusztus 2. Briefe, I. 244.
- ²¹ Oskar Kokoschka. Das Frühwerk, Zeichnungen & Aquarelle, 1897–1917. 374. – Ausstellung der Graphischen Sammlung Albertina, Wien. 2. Marz. bis 23. Mai 1994. Alice Strobl und Alfred Weidinger. Katalógus 200–206. – Oskar Kokoschka 1886–1980. Vándorkiállítás 1986. London, New-York, Zürich. Katalógus 158–160.
- ²² Kokoschka egy 1916. október 22-én kelt leveléből tudjuk, hogy a sajtóhadiszállás parancsnokának háborús képeket küldött, amelyeknek nyomuk veszett. A 21. jegyzetben ismertetett katalógus 47.
- ²³ Levél szüleikhez: augusztus 11. Briefe, I. 246.
- ²⁴ Levél Erich Mandlnak: augusztus 22. Briefe, I. 247.
- ²⁵ Életem 124.
- ²⁶ In: Rippl-Rónai József újabb rajzai és festményei. Az Erst-Múzeum Kiállítása XXV. Budapest 1917. Katalógus
- ²⁷ Sümegi György tanulmányában feldolgozza Kokoschka 1934 januári budapesti tartózkodásának eseményeit és ismerteti a korabeli sajtómegnyilvánulásokat. Idézi Kokoschka egyik nyilatkozatát: „Itt Pesten egyelőre múzeumokat nézek. Csodálatos a magyar festészet a régi és az új. Mennyi tehetség egy népben! Munkácsy milyen zseniális volt!” Sümegi György tanulmánya kapcsolódik jelen írásunkhoz, mert rávilágít, hogy Kokoschkában műzeumi sétái sem idézték fel korábbi barátja emlékét, annak ellenére, hogy ahol Munkácsy-képet látott, ott Rippl is látnia kellett. SÜMEGI György: „A feje csupa szöglet, csupa mértani test: kész kubizmus.” Oskar Kokoschka magyarországi kapcsolatai. Új Művészet, X. 1999. 11. 28.